

վաւերաթուղթը: Գուցէ Պոլսէն Ռումա-
նիոյ ճամբով Հոռոմ հասած ըլլալուն հա-
մար՝ այդ չփոթուածիւնը տեղի ունեցած
է: Անգամ մը որ այդ թղթածրարներու բա-
նալին ալ աչքի առջեւ ունեցանք, կարելի
եղաւ ուրիշ դրութիւններ ալ ընդօրինա-
կել, որոնք կրնային մեր նպատակին ծա-
ռայել:

Այնքան ակնկալուած ու փնտռուած վա-
ւերաթուղթն էր, ինչպէս ըսինք ի սկզբան
ժամանակին Առաք. Պատրիարքական Լա-
տին Փոխանորդի⁽²⁾ տեղեկագրութիւնը
որուն այն ատեն Տարածման Հաւատոյ Ս-
ժողովն ալ անհամբեր սպասած է՝ ձեռ-
նարկելու համար Տեղեկատու Դատաստանի
(Processus Informaticus) գործերուն (Sum-
marium - Positionis - 1914. էջ 84. p. 131-134):
Եւ իրօք Հռոմի այդ պաշտօնատունը 1708
Մարտ 10ի գրութեամբ մը տրտունջ կը
յայտնէր՝ որ այն փոխանորդը Պոլսոյ՝
բան մը չէր գրած մարտիրոսութեան դէպ-
քի մասին, մինչդեռ Մոնս. Կալլանի զրկած
էր զայն 1707 Նոյ. 29ին: Այդ գրութիւնը
չատ ուշ ձեռք հասած է Ս. Ժողովին, որ
1708 Մայիս 7ին ուրիշ նամակաւ մը կը
դառնայ սրբազրելու տրտունջը՝ գոհու-
նակութիւն յայտնելով տրուած տեղեկու-
թիւններուն համար (Summ. էջ 83-84): Եւ
արժանի էր այդ գոհունակութեան այն եր-
կայն ու մանրամասն Տեղեկագրութիւնը
«Relazione dello Stato della Cristianità Catto-
lica di Galata e Pera di Costantinopoli» (Proc.
Ap. Doc. Transc. ex Tab. S. Cong. de Prop.
Fide Fol. 347 - 363): Անոր իրաւամբ Հաւա-
տոյ Ընդհ. Զատագովը, ինչպէս վերը ակ-
նարկեցինք, ամենամեծ արժէք կու տար.
«Quum neminem fugiat quanti emolumenti
esse possit» (Disquisitio Հաւատ. ընդ Զա-
տագովի 1924, էջ 5. p. 5): Եւ ունէր այդ
կարեւորութիւնը մեր առջեւ եղած խընդ-
րոյն համար ալ: Նա հիմ կու տայ ինձ
հաստատելու կարծիքս, որ Եր. Կոմիտասի
մարմնոյն տեղափոխութիւնը տեղի ունե-
ցած չէ երբեք, եւ թէ 1922-23ի կանոնա-
կան խուզարկութեան առթիւ Պալլըքլըի
գերեզմանին մէջ գտնուած կմախքը ան-

չուշտ մարտիրոսինն է: Հետեւաբար այ-
սօր Կ. Պոլսոյ Ս. Աստուածածնի մեր Ա-
թոռանիստ Եկեղեցին կը ժառանգէ Երա-
նեւելոյն ճմարիտ եւ ստոյգ մասունքները:
Տեղեկագրութիւն Կ. Պոլսոյ Կալաքայի
եւ Բերայի Կաթողիկէ Քրիստոնէութեան
կացութեան վրայ (Առաք. Դատ. վաւե-
րադիր, ընդօրինակուած Ս. Ժող. Տարած.
Հաւատոյ Դիւանէն. Թերթ 347-363), որ-
մէ մեկ վերաբերող մասը միայն մէջ կը
բերենք:

«Այս արժանաւոր քահանան հռչակուած է առ հասարակ իբրեւ սրբակեցեցալ վարժի տէր Եկեղեցական մը, եւ անոր համար Աստուած իրեն շնորհիք տուաւ մեռնելու Սուրբ Հաւատքին համար: Անոր մահը որ- քան մեծ մխիթարութիւն պատճառեց ո՛չ միայն կաթողիկէներու, այլ նաեւ Յոյն հերձուածողներու եւ Անգլիացի ու Հոլան- տացի հերետիկոսներու, նոյնքան ամօթա- հար ըրաւ ուրացութիւնը Պատրիար- քին⁽³⁾, որ իրմէ տարեց էր, եւ չուներ կնոջ ու զաւակներու կապ. եւ որ ուրիշ ընկերներու հետ միասին այնքան համբե- րութեամբ կրած էին բանտ, շղթայ, անօ- քութիւն եւ ուրիշ չարչարանքներ ու նե- դութիւններ՝ սուրբ Հաւատքը դաւանած ըլլալուն համար:

«Երեւի օր անքաղ մնաց դիակը յիշեալ
բարի Քահանային՝ հրապարակին վրայ,
ուր գլխատուեցաւ. եւ վերջին օրուան ե-
րեկոյին Թուրքերու բարբարոս սովորու-
թեան մը համաձայն՝ դահինը քաշքշելով
գայն դէպի ծովափը, անկէ ծով պիտի նե-
տէր: ԲԱՅՅ ՆՈՅՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ, ՈՐՈՒՆ
ՀԱԻԱՏՔԻՆ ՀԱՄԱՐ ՄԵՌԱԾ ԷՐ, ԹՈՅԼ

(2) Մոնս. Ռայմոնտո Կալլանի Դոմինիկեան, Անկիւրիոյ տիպոգրաւոր Եպիսկոպոս, յաջորդած էր Պուլսոյ Լատին Կատրարբաբական փոխանորդութեան մէջ Մոնս. Կատրարբի 1706 Ապրիլ 19ին: Հրաժարեցաւ 1719ին եւ 1722ին Արքեպիսկոպոս եղաւ Ռակուսայի, որ իր ծննդավայրն էր. մեռաւ 1727 Մարտ 27ին:

(3) Մարտիկոս Սարի Պատերազմին կ'ականարկէ, որ Պէնկիլի Յարութիւնի հետ վերջին պահուն սարժափելով մահապառօնէն, ուրացան հաւատքին: Գայց յետոյ Արեւմուտք փախան, եւ հոն դարձի իսկով ապաշխարեցին:

ԶՏՈՒԱԻ՝ ՈՐ ԹԱՂՈՒՄԻ ՊԱՏՈՒԷՆ
ԶՈՒՐԿ ՄՆԱՐ. վասն զի իր աղջիկներէն
մէկը լալագին երթալով վեգիբիսն ոտքը,
ուղղեց անոր բուն իսկ այս բառերը. «ԱՐ-
ԴԷՆ ԱՄԷՆ ԱՐԴԱՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱԿԱՌԱԿ՝
ԴՈՒՆ ԳԼՈՒԽԸ ԿՏՐԵԼ ՏՈՒԻՐ ՀՕՐՍ.
ԿՄԱՂԱԶԵՄ, ՇՆՈՐՀԷ՝ ԱՆՈՐ ՄԱՐՄԻՆԸ,
ՈՐՊԷՍ ԶԻ ԿԱՐԵՆԱՄ ԶԱՅՆ ԼՈՒԱԼ ԱՐ-
ՑՈՒՆՔՈՎՍ ԵՒ ԹԱՂԵԼ»: Այս խօսքէն գո-
րովելով անոր (*վեղիբիս*) բարբարոս սիր-
տը, շնորհեց խնդրածը (*աղջկան*): Որ բա-
նին լուրը տարածուելով, հաւաքուեցաւ
մեծ բազմութիւն մը արանց եւ կանանց,
մանաւանդ Յոյներու, որոնք մարմինը
վերցնելով, մեծ ջերմեռանդութեամբ
ժողովեցին հողն ալ, եւ մինչեւ իսկ անոր
արեամբ քրջած քարերն ալ փրեցին: Հա-
սարակաց գերեզմանատունը տարուեցաւ,
ուր մեծ պատուով եւ շատ լացով քաղուե-
ցաւ: Սակայն քաղելէն առաջ (*բարեպաշտ
հաւատացեալներ*) ուրիշ բան չկարեւակո-
ւումեալ (*անոր մարմինէն*), ԳԼՈՒԽ ԲՈ-
ԼՈՐ ՄԱԶԵՐԸ ԵՒ ՄՕՐՈՒԹԻՆ ԹԵԼԵՐԸ
ՓԵՏԵՑԻՆ: Եւ որովհետեւ ԿԱՍԿԱԾ ԿԱՐ՝
ԹԷ ԿՐՆԱՐ ԾՈՎԸ ՆԵՏՈՒԻԼ (*մարմինը*),
ՓՈՐՁԵՑԻՆ ԴՐԱՄԻ ԽՈՍՏՈՒՄՆԵՐՈՎ
ԴՈՆԷ ԳԼՈՒԽԸ ԶԵՌՔ ԲԵՐԵԼ ԳԱՋԱԳՈ-
ՂԻ, ԲԱՅՑ ԿԱՐԵԼԻ ԶԵՂԱԻ. ՈՐՈՎՀԵՏԵԻ
ԵՆԻԶԵՐԻՆԵՐՈՒ ԳՈՒՆԴԻ ՄԸ ՊԱՀԱԿՆԵ-
ՐԷՆ ԶԱՏ ՇԱՏ ՄԸ ՀԵՐՁՈՒԱԾՈՂՆԵՐ ԿԸ
ՀՍԿԷԻՆ ՀՈՆ՝ ՊԱՏՐԻԱՐՔԷՆ ԴՐՈՒԱԾ,
ՈՐՊԷՍ ԶԻ ԿԱԹՈՂԻԿԷՆԵՐԸ ԶԻ ԿԱՇԱ-
ՌԷԻՆ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐԸ ԵՒ ԱՆՈՆՔ ԹՈՅԼ
ԶՏԱՅԻՆ ՓՈԽԱԴՐԵԼ» (*Թերթ 356-357*):

Այս տեղեկագրութեան հետ զրկած է
Նոյնը նամակ մը 1707. Նոյ. 29ի թուակա-
նաւ, որ կ'ըսէ. «Կը ներկայացնեմ Ձեր
վսեմութիւններու ոտքը այս ֆրիստոնէու-
թեան մասին Տեղեկագրութիւն մը...
ԶԹԵՐԱՅԱՅ ՆԿԱՐԱԳՐԵԼԷ ՀՈՆ ԱՅՆ Ա-
ՄԷՆ ԲԱՆ՝ ՈՐ ԱՐԺԱՆԻ ՍԵՊԵՑԻ ԶԵՐ
ՎՍԵՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՏԵՂԵԿՈՒԹԵԱՆ.
ԵՒ ԱՄԷՆ ԱՆԳԱՄ ՈՐ ԿՐՆԱՄ ԻՄ ՏԿԱՐ
ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՍ ՈՒ ՏԱՂԱՆԴԻՍ ԶԱ-
ՓՈՎ, ԶՊԻՏԻ ԹԵՐԱՆԱՄ ՊԱՏՇԱՃՕՐԷՆ
ՊԱԿԱՍԸ ԼԵՑՆԵԼ»: :

Պարզ ընթերցում մը այս մէջբերումնե-
րու կը բաւէ լուսարանելու եւ լուծելու
համար մեր հարցը: Առաքելական Պատրի-
արքական փոխանորդ մը, որ ի պաշտօնէ
կը դրէ, որ հետեւաբար կը յայտարարէ՝
թէ զբաժնէ այս մասին ինչ որ կրնար չա-
հագրողել Ս. Ժողովի անդամ Վսեմ. Կար-
տինալները, թէ չէ թերացած տեղեկա-
գրելէ ամէն ինչ որ պատահած է նահատա-
կութեան ու մանաւանդ թաղումի շուրջ,
չէր կրնար անգիտանալ կամ լուել նոյն Նա-
հատակ մարմնոյն գաղտագողի փոխա-
դրութիւնը ի Գաղղիա, որ չէր կրնար ի
կանոնէ իսկ առանց իր գիտութեան, հա-
ւանութեան ու արտօնութեան տեղի ունե-
ցած ըլլալ: Ընդհակառակն նա դրականա-
պէս կը վկայէ՝ որ այդ փոխադրութիւնը
անկարելի էր, որովհետեւ ինք իսկ փոր-
ձած ըլլալով ձեռքի տակէն եւ զբամի խոս-
տումով փախցնել գոնէ գլուխը, չէ յաջո-
ղած. որովհետեւ Ենիջէրինեբու եւ պատ-
րիարքէն դրուած պահապաններու խիստ
հսկողութեան տակ էր գերեզմանը, ճիշտ
այն նպատակաւ՝ որ Կաթողիկէները չկա-
շառէին զինուորները փախցնելու համար
մաքմինը: Եւ այդ անկարելիութեան պա-
րագան կը չեչտէ իր տեղեկագրին մէջ Ե-
րանելւոյն նահատակութենէն 24 օր՝ իսկ
թաղումէն 21 օր վերջը, մինչդեռ մար-
մնոյն տեղափոխութեան զրոյցին համա-
ձայն՝ պատահած ըլլալու էր ան նոյն ինքն
թաղումի գիշերը Նոյեմբեր 8էն 9ը: Եզ-
րակացնելու է ուրեմն՝ որ երբ կը գրէր
Մոնս. Կալանի, Եր. Կոմիտասի ամբողջ
մարմինը գլխովը մէկտեղ կը գտնուէր գե-
րեզմանին մէջ, որ ըսել է՝ ոչ միայն տե-
ղափոխութիւնը ի Ֆրանսա տեղի ունեցած
չէր, այլ եւ ոչ իսկ կարելի էր փորձել այդ,
եւ անոր մասին զրոյց իսկ չկար մէջտեղ,
մինչդեռ տարածայնուած շէնկոցին համա-
ձայն՝ Երանելւոյն աղջիկները թաղումին
երկրորդ օրը Դեսպանատան գոնապանէն
լսած պիտի ըլլային այդ բանը: Եւ այդ
լուութիւնը մի քանի ամիսներու կամ տա-
րիներու խնդիր չէ. Ս. Ժողովի թղթա-
ծրարներու մէջ աչքէ անցուցի Պոլսէն մեր

